

# Eskatologi og suverænitæt hos Thomas Hobbes

*Af ph.d.-stipendiat, cand.mag.  
Esben Korsgaard Rasmussen*



Den engelske filosof Thomas Hobbes (1588-1679) står helt centralt i den politiske filosofis historie. Det gør han især, fordi han med rette regnes som ophavsmanden til det moderne begreb om den suveræne stat. Eftersom denne specifikke statsform på sin side spillede en afgørende rolle i forsøget på at bilægge de blodige religionsstridigheder, der opstod i kølvandet på reformationen, har man ligeledes regnet Hobbes som en væsentlig aktør i en mere general sekulariseringsproces i den vestlige verden: Kun fordi den suveræne stat skulle adlydes uagtet ens religiøse tilhørsforhold, var det muligt én gang for alle at underordne religiøs autoritet under en verdslig hersker.

Denne historie er ikke helt forkert. Men efter alt at dømme er den heller ikke helt rigtig. Et sådant perspektiv har nemlig ofte haft som konsekvens, at de store dele af Hobbes forfatterskab, der eksplicit behandler teologiske emner, enten er blevet regnet for sekundære eller ligefrem for opportunistiske forsøg på pligtskyldigt at behandle emner, forfatteren grundlæggende set var ligeglad med. Derfor har Hobbes-forskningen i lang tid set stort på hele den ene halvdel af Hobbes' ho-

vedværk *Levithan* fra 1651. Dette værk er opdelt i fire bøger, hvoraf de to første behandler hhv. mennesket og staten. De to sidste handler derimod om den "kristne stat" (*a Christian Common-wealth*) og "skyggernes rige" (*Kingdome of Darkness*). Det er disse to bøger, der indtil for nylig har været voldsomt negligerede, som jeg vil koncentrere mig om i mit ph.d.-projekt, der blev påbegyndt i februar 2019 med lektor Carsten Pallesen som hovedvejleder og lektor Amnon Lev fra Det Juridiske Fakultet som bi-vejleder.

## **"Mit rige er ikke af denne verden"**

Mit projekt tager sit udgangspunkt i den grundlæggende hypotese, at Hobbes' teologiske overvejelser har deres udspring i et grundlæggende problem, som angår den måde, hvorpå mennesket forstår sin egen position i historien. Dette problem har igen sin rod i den katolske kirkes selvopfattelse og de forandringer, reformationen medfører i denne henseende.

Her er det nødvendigt at se på Augustins fortolkning af Johannes' Åbenbaring. Det afgørende for Augustin er nemlig, at det berømte tusindårsrige skal forstås "metaforisk", dvs. at de tusind år skal forstås som udtryk for et perfekt tal,

ikke som tusind konkrete år, hvor Jesus skal regere med de hellige på jorden. Denne periode på tusind år er ydermere allerede begyndt og markerer perioden efter Guds inkarnation på jorden – ikke en periode, der skal til at begynde på et specifikt tidspunkt i fremtiden. Denne fortolkning er helt afgørende for den katolske kirkes selvopfattelse, for den betyder, at forventningen om et snarligt kommende tusindårsrige eftertrykkeligt afvises. Fra et rent politisk perspektiv er det klart, hvad fordelene ved en sådan fortolkning er. For det er indlysende, at forventningen om den snarlige indstiftelse af et helligt rige på jorden kan have fatale konsekvenser for ethvert forsøg på at etablere et stabilt styre. Forventningen om opløsningen af traditionelle hierarkier og indstiftelsen af et nyt “åndeligt” regime kan i sidste konsekvens betyde, at de mekanismer, der kan få folk til at adlyde verdslige herskere, mister deres virkning. For Augustin betyder det desuden, at de hændelser, der måtte finde sted på jorden, inden Kristus kommer igen, bliver ambivalente eller ligefrem mister deres betydning i frelsens perspektiv. Hvis det hellige fællesskab *allerede* er indstiftet gennem troen, så ser det ikke ud til, at verdslige, politiske begivenheder kan have den store betydning for sjæls frelse, hvis overhovedet nogen.

En sådan fortolkning af troens fællesskab, dets rolle på jorden og den ligegyldighed over for hændelser i den periode, der går forud for Kristus’ tilbagevenden, ser dog ud til at miste noget af sin styrke i slutningen af middelalderen. Her bør nævnes skikkelser som Joachim fra Fiore (1135-1202) og Otto von Freising (1114-1158), for hvem en særlig afart af “tro-

ens fællesskab” skal indstiftes på jorden, *inden* Kristus vender tilbage. Døren for sådanne fortolkninger åbnes dog på vid gab med reformationen, hvor den katolske kirkes monopol på udlægningen af troens fællesskab og dens rolle på jorden brydes. Kort skitseret er det denne meget generelle udvikling, der udgør baggrunden for Hobbess behandling af de samme teologiske emner.

Det bliver tydeligt, når man ser på, hvordan Hobbess forstår betydningen af “mit rige er ikke af denne verden” (Johs. 18,36). For Hobbess betyder det nemlig, at Jesus ikke indstiftede noget rige på jorden. Han regerede ikke og gav følgende heller ikke nogen love. Selvom Kristus’ rige skal indstiftes på jorden og ikke noget andet sted, forbliver det på et ubestemt tidspunkt i fremtiden, hvorom man intet kan sige. I denne forbindelse er det vigtigt at bemærke, at Hobbess til lægger Sauls udvælgelse som konge (1 Sam. 11,15) afgørende betydning. For indtil da havde Gud faktisk haft et rige på jorden, der var blevet indstiftet gennem Abraham og fornyet af Moses. Dette rige forstår Hobbess helt på linje med alle øvrige, verdslige “riger”, dvs. som et rige, der i overensstemmelse med den doktrin, Hobbess fremsætter i den anden bog af *Leviathan*, er oprettet gennem en eksplicit pagt, hvor man giver sit aktive tilsagn om at blive regeret af en bestemt person. I dette tilfælde drejer det sig således om en aftale mellem Gud og Moses. Men når israelitterne vælger Saul som deres konge, forkaster de også Gud som deres hersker. Det betyder for Hobbess, at Guds rige *har* eksisteret og *vil* eksistere igen, men også, at der ikke nu, i den periode, vi befinder os i, kan være noget guddommeligt

rige. Det skal ikke indstiftes, før Kristus vender tilbage: Det hører med andre ord ikke til denne verden. Ikke fordi det er væsensforskelligt – der er f.eks. ikke tale om et himmelsk eller rent åndeligt rige – men fordi “denne verden” i Hobbes’ optik betegner en specifik periode, dvs. den periode, der går fra Sauls udvælgelse, til Kristus kommer igen.

### **Eskatologi og suverænitet**

Således kan man kort skitsere Hobbes’ forståelse af det kommende rige, der hverken skal forstås som et allerede indstiftet åndeligt rige, eller som et, der skal virkeliggøres, inden Kristus vender tilbage. I den periode, som vi lever i, er de verdslige fællesskaber ikke umiddelbart væsentlige i frelsens overordnede perspektiv. Dermed kan man sige, at Hobbes’ udlægning af “det kommende rige” spiller en afgørende rolle for, hvordan han forstår den betydning, de verdslige stater har. Det er derfor, mit ph.d.-projekt har fået titlen “eskatologi og suverænitet”. For hvis det er rigtigt, at en særlig forståelse af “den sidste dag” (*to eschaton*) og det, der går forud, er central i Hobbes’ overordnede forståelse af de verdslige staters betydning, så er det oplagt, at disse staters udformning i Hobbes’ perspektiv også afhænger af en særlig forståelse af “eskatologi”.

En sådan forbindelse mellem “eskatologi” og “suverænitet” er blevet foreslået flere gange i løbet af det 20. århundrede, men hvor forfattere som Carl Schmitt, Reinhardt Koselleck og Giacomo Marrao alle kan siges at arbejde idé- eller begrebshistorisk, og derfor trækker store linjer på tværs af flere forfattere, tekster og emner, er mit metodologiske

udgangspunkt et andet. Dermed skal det ikke være sagt, at jeg ser stort på historisk kontekst, men alene antydning, at mit udgangspunkt er *systematisk*. Det skal forstås således, at jeg tager mit udgangspunkt i Thomas Hobbes helt eksplicite systematiske bestræbelse og forsøger at forstå, hvordan denne bestræbelse skaber en grundlæggende forståelse af udgangspunktet for en lang række problemstillinger, der andre steder kun kommer til syne på overfladen.

Hypotesen for mit projekt er således, at en systematisk forståelse af Hobbes giver en privilegeret adgang til en forståelse af de mest fundamentale problemer, der karakteriserer den politiske filosofi i den tidlige moderne periode. En analyse af konteksten for Hobbes tænkning er på denne måde ikke tilstrækkelig til at forstå, hvordan han *begrebsligt* bearbejder denne kontekst. Det begrebslige arbejde, der står centralt i Hobbes’ forsøg på systematisk at løse en lang række problemer, bestemmer i denne henseende den betydning, der skal tillægges den umiddelbare kontekst og ikke omvendt. Kun “filtreret” gennem Hobbes’ begrebslige “net” får denne kontekst en systematisk betydning.

Det er i denne forstand, at den meget generelle udvikling i opfattelsen af kirkenes rolle i historien udgør baggrunden for Hobbes’ filosofi. Det er klart, at en forfatter som Hobbes, der netop skrev sine politiske værker i lyset af den engelske borgerkrig, og som selv måtte gå i eksil i Frankrig, var dybt påvirket af denne umiddelbare kontekst, der agerede anstødssten for hans filosofiske bestræbelser. Men fra det perspektiv, jeg anlægger, fremstår den engelske borgerkrig og

nogle af dens mest grundlæggende forudsætninger som et eksempel på en mere generel omvæltning af måden, hvorpå mennesket – i kraft af en dybtgående og lang historisk udvikling – havde mulighed for at forstå sin egen historiske, religiøse og politiske position. Det er denne omvæltning og de ændrede betingelser, den sætter for den politiske filosofi mere generelt, jeg mener, man kan få indblik i gennem et systematisk studie af Hobbes' politiske filosofi og dens sammenhæng med hans teologiske overvejelser.

Mit projekt er endnu i sin tidlige fase, og mange af disse foreløbige intuitioner – for det er nok, hvad de i sidste ende er – er langt fra at have fået deres endelige form. Navnlig bliver en af de store udfor-

dringer at forstå, hvordan *Leviathans* "to dele" – altså bog et og to på den ene side og bog tre og fire på den anden – hænger sammen, samt hvordan hele *Leviathan* hænger sammen med Hobbes' tidligere værker *Elements of Law* (1640) og *De Cive* (1642) og navnlig hans senere værk om den engelske borgerkrig, *Behemoth* (1668). Desuden bliver det en stor udfordring at få redegjort for, hvordan Hobbes selv forstår betydningen af det "system", han eksplicit siger, hans filosofi udgør. Meget af min metodologiske tilgængelighed afhænger således af, at jeg opnår en tilstrækkelig klar forståelse af dette afgørende problem. Sagt på en anden måde: Der nok at tage fat på i de kommende to år!